

***Manasse* – Imaginea evreității între tradiție și modernitate. Trei generații evreiești**

Iulia-Maria DEACONU (TICĂRĂU)

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

iulia.deaconu@ulbsibiu.ro

Abstract: In this article we will analyze how Ronetti-Roman constructs, in the drama *Manasse*, a portrait of the Jew seen from the perspective of the three generations of the same family: the old Manasse, representative of Jewish conservatism (keeper of Jewish values and tradition), Nisim Cohanavici, son of Manasse, and his wife, Esther, representatives of an intermediate level of the two worlds (they keep both Jewish customs, but simultaneously take over those of Romanian society) and Lelia and Lazăr, grandchildren of Manasse, representatives of the modern Jew. At the same time, it is necessary, within the research of the image illustrated by different age generations, to bring into question the way in which the Jew perceives himself and is perceived by the Romanian society from the beginning of the 20th century.

Keywords: *Manasse, Ronetti-Roman, Jew, Romanian society, 20th century.*

În acest articol vom analiza modul în care Ronetti-Roman construiește, în drama *Manasse*, un portret al evreului văzut din perspectiva celor trei generații ale aceleiași familii: bătrânul Manasse, reprezentat al conservatorismului iudaic (păstrătorul valorilor și tradiției evreiești), Nisim Cohănavici, fiul lui Manasse, și soția acestuia, Ester, reprezentanți ai unui nivel intermediar al celor două lumi (aceștia păstrează atât obiceiurile evreiești, dar le preiau simultan și pe cele ale societății românești) și Lelia și Lazăr, nepoții lui Manasse, reprezentanți ai evreului modern, care: „se distanțează de rigorismul conservator și adoptă o poziție flexibilă, permeabilă schimburilor de idei și interferențelor de mentalități ce favorizează integrarea lor, ca evrei, în viața și cultura țării în care trăiesc.” [Măciucă 1996: LI]

În același timp se impune, în cadrul cercetării imaginii evreului ilustrat de generații de vârstă diferită, și aducerea în discuție a modului în care evreul se autopercepe și este perceput de societatea românească de la începutul secolului al XX-lea. Prin folosirea imagologiei ca metodă de cercetare, vom reliefa, dintr-o perspectivă diacronică, modul în care imaginea evreului despre sine ca alteritate istorică se transformă odată cu apariția unei noi generații, obiectivul principal al studiului nostru fiind relevarea schimbărilor referitoare la percepția evreiască asupra tradiției și a contemporaneității, percepută ca modernitate.

Receptarea critică a dramei *Manasse* a fost una extrem de pozitivă, criticii recunoscându-i valoarea estetică, trăinicia și actualitatea acesteia: „apărut în plin sămănătorism, *Manasse* (1900), drama în patru acte a lui Ronetti-Roman (1853-1908) a cunoscut un destin agitat, cuvenit, de altfel, și valorii sale și recrudescenței mișcării naționaliste.” [Lovinescu 1989: 260].

Destinul tumultuos al dramei are la bază, conform lui E. Lovinescu, atât valoarea literară, cât și întărirea mișcărilor și a partizanilor naționalismului. Contextul socio-politic în care apare *Manasse*, începutul secolului al XX-lea, și modul în care societatea românească își manifesta antisemitismul este descris de Leon Volovici în următorul mod:

Anul 1900 venea cu următoarea definiție a ceea ce înseamnă să fii antisemit: „a fi astăzi cineva antisemit nu înseamnă a fi predominant de vederile strâmte și înguste ale unui exclusivism național și religios, ci înseamnă a fi luptătorul devotat în contra unui curent materialist care pune banul mai presus decât onoarea, virtutea și cele mai înalte sentimente ale demnității naturii omenești. [Volovici 1995:112]

De evidențiat este următorul aspect: antisemitismul românesc pune într-un con de umbră operele scrise de autori evrei, chiar dacă acestea sunt valoroase din punct de vedere estetic.

În afară de încadrarea în categoria unei dramaturgii valoroase: „fără a fi excepțională, *Manasse* este una din reușitele de durată ale dramaturgiei noastre” [Manolescu 2008: 524] Nicolae Manolescu îi mai acordă un merit, și anume calitatea de a fi actuală prin prezentarea conflictelor dintre generații reactualizate și mereu existente, indiferent de spațiu sau timp: „această *Romeo și Julieta*, după spusele lui Călinescu, în versiune românească, dar în mediu sută la sută evreiesc, ar merita o reluare pe scenă, fiindcă nu sunt sigur că lumea contemporană nu cunoaște conflicte similare între generații, de natură religioasă sau morală.” [Manolescu 2008: 525]

Valoarea literară a piesei este, așa cum am evidențiat anterior, recunoscută și certificată de critica vremii, dar ulterior aceasta este uitată și înlăturată din repertoriul teatrului din România:

...piesa lui Ronetti-Roman rămâne unul din cazurile cele mai dramatice din istoria teatrului românesc: este vorba despre o piesă de o valoare literară certă, atestată de marii critici literari ai vremii, boicotată și alungată de pe prima scenă a țării de mânia unor grupuri turbulente, înflăcărâte de idei antisemite și xenofobe, intrând, apoi, într-un con de umbră al istoriei care a ținut-o, în continuare, departe de scenele teatrelor. [Serafim 2013: 220-221]

Incontestabil, așa cum susține și George Panu în „Săptămâna”, marele merit al lui Ronetti-Roman este de a prezenta evreul într-un cadru social și familial, evreul ca individ singular, nu evreul construit pe stereotipuri, un evreu umanizat de sentimente, de credință, de relația pe care o dezvoltă în sânul familiei, dar și în relație cu ceilalți:

...pentru prima oară, mi se pare în românește, ne pune pe scenă o intrigă a cărei fond este contactul dintre evrei și români, și în care evreii sunt tratați ca oameni, mișcându-se după interesele și pasiunile omenești. Până acum cunoșteam pe evreul ordinar, cămătar, evreul grotesc și ridicol, dar nu pe evreul având o poziție în societate, având o familie și născându-se o dramă din viața lui socială. [Măciuca 1996, LII]

Și G. Călinescu îi recunoaște lui Ronetti-Roman meritul de a prezenta evreitatea dintr-o perspectivă care nu este tezistă: „meritul dramaturgului este de a fi formulat această incertitudine ce formează drama ebraismului, de a fi pus problema cu indiferență care lasă liberă emoția artistică. Detașarea de teză e meritul singular al dramei.” [Călinescu 1982: 554]

Ronetti-Roman prezintă cititorului o imagine a evreității construită pe modul în care se raportează generațiile evreiești la propria tradiție, dar și pe interacțiunile dintre evrei și societatea românească a vremii.

Un alt aspect remarcat de critica literară este modernitatea piesei care rezidă în: „factura ei dramaturgică, sincronă cu ultimele evoluții din teatrul european, la sfârșitul veacului trecut, îndeosebi cu drama ibseniană”, „în fizionomia spirituală a lui Manasse” [Măciuca 1996: LIII], dar și în „împietirea comicului cu dramaticul” [Măciuca 1996: LV] În acest punct al cercetării noastre, este necesar să facem următoarea precizare: receptarea critică a dramei lui Ronetti-Roman a fost una pozitivă, dar a fost dublată de reacții virulente din partea reprezentanților taberei naționaliste, însă, în prezentul articol nu discutăm în mod asumat și contextul apariției și receptării imediate a piesei.

Ideile enunțate de Ronetti-Roman în eseu *Donă măsuri* constituie temelia dramei *Manasse*, redactată în anul 1900. Tensiunile antisemite de la sfârșitul secolului al XIX-lea, datorate măsurilor antievreiești pe care guvernul intenționa să le adopte, cu referire la înlăturarea evreilor din armată și imposibilitatea de a fi acceptați în școlile secundare, îl determină pe Ronetti-Roman să prezinte portretul *noului evreu* care dorește o asimilare totală echivalentă cu pierderea identității evreiești, prin renunțarea la tot ce ține de tradiția iudaică. Noul evreu, născut din teza asimilaționistă a lui Ronetti-Roman, este ilustrat în dramă prin nepoții bătrânului Manasse, Lelia și Lazăr. Marele merit, așa cum afirmă Ovidiu Morar în capitolul pe care îl dedică lui Ronetti-Roman, constă în faptul că „el e unul dintre primii scriitori evrei din România a căror operă reflectă în mod dramatic problema iudaismului autohton și, ca atare, poate fi considerat un adevărat model arhetipal al scriitorului evreu ce-și asumă în mod tragic un destin potrivit, luptând spre a se ridica deasupra-i.” [Morar 2006: 19].

În articolul *Personaje evreiești în dramaturgia românească. Bătălia pentru „Manasse”*, Costel Safirman afirmă despre piesa lui Ronetti-Roman că este „o dramă puternică în care efortul de păstrare a tradițiilor iudaice se vede amenințat de noile tendințe de asimilare, a constituit, încă de la începutul carierei sale teatrale, un obiect de aprigă dispută.” [Serafim 2013: 213].

În cele ce urmează, vom încerca să reconstruim imaginea evreității, pornind de la bătrânul Manasse, personaj prin care Ronetti-Roman prezintă *vechiul* evreu care

respectă cu strictețe valorile și tradițiile evreiești și care face o disociere frapantă între lumea evreiască și lumea *cealaltă*, lumi care nu au cum să se întrepătrundă:

...în Manasse nu trăiește numai sufletul ancestral al evreului, prins în esența sa nemuritoare, ci sunt fixate și conflictele, trezite în sânul rasei de deosebirea de cultură și de viață: în bătrânul Manasse, în Nissim și în Leila avem trei generații de evrei, cu toate nuanțele de mentalitate ale vârstei lor. [Lovinescu 1989:260]

Ceea ce este important de subliniat este faptul că în interiorul dramei conflictele se nasc din deosebirile cauzate de modul în care fiecare generație se raportează la propria cultură și la propriul stil de trai, dar, mai ales, la cultura și modul de viață al societății românești.

Despre Manasse, G. Călinescu afirmă că este „o creație puternică, grandioasă” [Călinescu apud. Măciuca 1995: XLIV], el reprezintă o „proiecția artistică a evreului de tip medieval, omagiat de scriitor în *Două măsuri*, o chintesență de mari virtuți, înțelept hrănit cu învățătură religioasă, însușită prin studiu zilnic, dezinteresat, cu singurul scop al desăvârșirii de sine.” [Călinescu apud Măciuca 1995: XLIV]

Atitudinea conservatoare față de valorile evreiești este evidentă încă de la începutul dramei. Manasse merge în vizită la fiul său, Nisim, însoțit de Zelig Șor, iar după un drum obositor, când ajunge în casa fiului său, acesta îi îndeamnă să servească ceva de băut și de mâncat. Manasse respectă cu strictețe regulile adânc înrădăcinate de a se spăla și de a se închina înainte: „nouă ceasuri și jumătate. Da, trebuie să iau ceva. O să iau un ceai. ...Dar nici nu m-am spălat bine. Trebuie să mă spăl întâi.”, pentru ca apoi, vădit enervat, să refuze ceea ce îi oferă fiul său de mâncare, deoarece invocă faptul că nu s-a închinat înainte: „mulțumesc, nu mănânc. (Cu o privire aspră și cam răstit) Ai uitat pesemne că nu m-am închinat încă? ” Iritarea acestuia este reprezentată în didascalii cu scopul de a accentua importanța respectării valorilor care-l fac pe Manasse să reprezinte vechea generație pentru care tradiția reprezintă chintesența propriei existențe.

Nu doar comportamentul evreilor s-a schimbat odată cu noile generații, ci și comportamentul creștinilor, reprezentat de societatea românească. Manasse identifică atât în generația evreiască, cât și în cea românească o lume lipsită de valori spirituale în care legătura șubredă dintre vechea generație, posibilă prin prisma religiei a fost nimicită de noile generații care nu mai cred în puterea credinței:

...ovreiu! ovrei să fie! Și creștinul să fie creștin, e mai bine așa. Lumea asta nouă fără Dumnezeu, nu vezi ce ticăloșie? Cu boierii cei vechi, cari se duceau la biserică și aveau în iatac o iocoană cu o candelă și, dacă întâlneau un popă, îi sărutau mâna în mijlocul drumului și nu le era rușine, cu boierii ceia te mai puteai înțelege câteodată pe cuvânt. Să se ducă la judecător, asta era o rușine pentru un boier vechi. Azi, cu boierul meu cel tânăr, am contract pe timbru, întărit și pecetluit, dar ajută? E coconăș țivilizat, cheltuieste bani pe cai și pe toate drăciile, vorbește miere și-ți toarnă venin, de biserică își bate joc, la popa din sat se uită ca la un câne, dar la tribunal se duce, și nu e avocat, nici tâlhar de pușcărie, care știe să se strecoare mai bine prin toate porțile dintre legi. Asta știe! [Ronetti-Roman 1996]

Păstrarea tradițiilor iudaice reiese și din comportamentul lui Manasse foarte strict în ceea ce privește locul de rugăciune, din punctul său de vedere, acesta are o importanță fundamentală în ceea ce privește conservarea adevăratului spirit evreiesc: „Templu! O maimuțarie, Nisim, o biserică fără cruce. E pentru aceia cari nu-s nici carne, nici pește. Mie-mi trebuie o școală în care să miroasă a ovreiește.” Îndemnat de fiul său să meargă la templu, Manasse compară templul cu cea de-a doua generație evreiască, generația lui Nisim, o generație pendul, care oscilează între valorile celor două lumi. Dacă pentru Manasse cele două lumi sunt opuse, imposibil de asociat, pentru Nisim cele două lumi sunt conexe și reprezintă singura realitate posibilă.

Un alt aspect esențial în definirea identității evreiești este însuși numele ca mod de identificare, de apartenență la o etnie, la o comunitate. Leon Volovici, în articolul *Numele, pseudonimul și „problema evreiască”*, publicat în „Dilema veche” punctează următorul fenomen: „românizarea sau schimbarea numelui de familie în comunitățile etnice minoritare e un fenomen frecvent, doar că în cazul evreilor schimbarea e mai problematică (cum altfel?) și provoacă reacții de respingere din partea autohtonilor, dar și a mediului evreiesc.” [Volovici 2011].

Când Matei Frunză este prezentat de Lazăr lui Manasse, acesta îi spune că este încântat să îl cunoască și îl numește domnul Cohănovici. Manasse își stăpânește iritarea, dar îl invită politicos să-l numească folosindu-i prenumele sau să îi spună domnul Cohen: „dacă mă cunoști, de ce-mi pocești numele? Mie, te rog, să-mi zici Manasse ori Cohen. (Serios) Mie nu mi-e rușine cu numele meu cinstit ovreiesc.” Nisim, fiul lui Manasse, își schimbă numele cu scopul evident de a fi parte a populației care întrunește majoritatea, iar acest comportament nu este decât un vehicul prin care este ilustrată dorința de includere a unei minorități în sânul culturii țării-gazdă: „ca în toată Europa, evreii din România își schimbau sau românizau numele nu numai de „teamă“, ci dintr-o dorință legitimă de integrare, și prin schimbarea numelui, în cultura populației majoritare.” [Volovici 2011].

Așa cum însuși Manasse subliniază faptul că lui nu îi este rușine cu numele său, un nume onest, cei care au reacții diverse, dar toate negative față de acest mod de a se raporta la propria ascendență sunt cei care fac parte din mediul evreiesc:

...reacția negativă, de la persiflare la sarcasm, din partea mediului evreiesc, se manifestă numai atunci când cel care își schimbă numele încearcă prin această schimbare să ascundă, să-și (re)nege identitatea evreiască și mai ales când noul nume este exagerat de neaoș sau chiar preia numele unor celebrități naționale. [Volovici 2011]

De cele mai multe ori, reacțiile care au o conotație negativă rezultă din motivele care îi fac pe evrei să recurgă la acest mijloc de a se autodefini și în același timp de a fi definiți de ceilalți și care implică o negare sau o tănuire a propriei identități.

Un exemplu elocvent în ceea ce privește schimbarea numelui de teamă, teama de a fi marginalizat, de a fi respins de societate, de a nu-ți găsi un loc de muncă din cauza etniei, este cel al lui Ițic, devenit Jorj. Descoperit de Zelig Șor, Jorj îl imploră pe acesta să nu-l strige pe numele său adevărat, deoarece pentru el ar fi o adevărată

catastrofă dacă s-ar afla adevărata sa origine, cunoașterea propriei identități echivalează cu pierderea stabilității sociale și financiare: „la Fălticeni merge, la București e civilizație mare. La Ițic n-a vrut să se uite nimeni, cu Jorj îmi câștig pâinea. Te rog, domnule Șor, nu mă nenoroci... să nu auză nimeni... am femeie și copii...”

Ceea ce trebuie reținut este faptul că, așa cum reliefează Leon Volovici, „un „escu“ nu te scapă de necazuri”, dar e o variantă justificabilă, aleasă de cei care vor să fie mai ușor acceptați în cultura majoritară:

...decizia mea („profund psihanalizabilă“) de a renunța, rușinat, la numele de împrumut nu mă împiedică însă să consider cu totul legitimă opțiunea tuturor celor care s-au orientat, mai decis decât mine, spre un nume care să fie mai ușor acceptabil și integrabil în spațiul cultural în care au dorit să se afirme. La urma urmei, și Eminescu a fost mai întâi Eminovici, iar Ciprian Porumbescu era, de fapt, Golembiovski. [Volovici 2011]

Reprezentant al generației intermediare, Nisim este ferm când afirmă că lumea tatălui său și lumea din contemporaneitate sunt diferite, și unica punte de legătură dintre acestea este chiar Manasse. Prin replica: „în vremea dumitale era altfel, în vremea noastră e altfel...”, această delimitare devine concretă – „apare aici o separație netă între tu și noi, între lumea veche, reprezentată de Manasse și lumea nouă, reprezentată de Leila și în care Nisim se include pe sine.” [Morar 2006: 208].

Aceste lumi care se întrepătrund și care se exclud în același timp au făcut și obiectul unui film mut, o adaptare cinematografică după drama lui Ronetti-Roman (1925), în regia lui Jean Mihail. Regizorul mărturisește că a axat filmul „pe lupta celor două concepții de viață – una patriarhală, legată până la absurd de tradiții, și alta nouă, liberă și umană – subliniind triumful final al acesteia din urmă.” [Mihail 1967: 52].

Pentru ca lumea nouă, reprezentată de generația lui Nisim, să fie eliberată din încorsetarea derivată din regulile impuse de religie și tradiție, lumea veche, reprezentată de bătrânul Manasse, trebuie să dispară.

Și G. Călinescu susține ideea conform căreia cele două lumi nu mai pot coexista. Evreul vechii generații trebuie să fie eliminat și să fie înlocuit cu un alt tip de evreu care nu-i mai cataloghează pe ceilalți în funcție de etnie sau de religie și consideră că evreii pot trăi în bună înțelegere cu toți oamenii:

...mesajul piesei („umanitarist“, după expresia lui G. Călinescu e (prea?) evident: evreul vechi, intolerant și dogmatic, reprezentat de bătrânul Manasse, trebuie să dispară, cedând locul unui om nou, care nu mai e nici evreu, nici creștin, sau e în același timp amândouă, un om complet eliberat de prejudecăți și dornic să trăiască în perfectă armonie cu toți semenii săi. [Călinescu apud. Morar 2006: 28]

Manasse este construit de Ronetti-Roman ca un exponent ideal al evreimii, lucru remarcat și de nepotul acestuia: „bătrânii ceia aveau idealul lor, nu erau numai sadea mașini de bani.” Acesta se ghidează după legile religiei mozaice, după legile tradiției, legi care trebuie respectate cu sfințenie și de la care nu te poți abate. Modul în care personajul Manasse este construit are la bază un scop determinat: acela de a scoate la lumină latura evreiască neviciată, care nu acceptă compromisuri, fără a

aduce acuze societății românești: „idealizând pe Manasse, el a idealizat partea cea mai curată și mai intransigentă a rasei sale, fără a aduce vreo jignire neamului românesc, așa cum s-a pretins de unii critici la apariția piesei.” [Lovinescu 1989: 260].

Manasse manifestă reticență față de atitudinea binevoitoare a creștinilor, deoarece consideră că în spatele acesteia se află, de fapt, un șiretlic, aspect dovenit prin experiența vastă pe care a trăit-o și care i-a demonstrat acest lucru: „mi-a fost prea prietenos, și când un creștin e prea prietenos cu un ovrei... am trăit eu îndestul pentru a ști ce va să zică asta. Apoi se tot uita la mine, parcă ar fi vrut să-mi citească în fund, să mă cântărească, să vadă cam cât trage moșneagul ăsta.”

Leila și Lazăr, cei doi nepoți ai lui Manasse, a treia generație evreiască a familiei Cohen, devenită prin românizarea numelui – Cohănovici, decizie luată de Nisim și Ester, părinții lor, reprezintă generația liberă de prejudecăți și tolerantă cu ceilalți indiferent de rasă și religie, care pornesc de la ideea că fiecare dogmă are propriile laturi pozitive sau negative: „religiile sânt deopotrivă, bune sau rele, după cum o iei, dar nu se poate zice: asta e mai bună.”

Pentru bătrânul Manasse căsătoria dintre un evreu și un creștin reprezintă una dintre cele mai mari nenorociri care i se poate întâmpla unei familii evreiești. Înainte să afle despre relația dintre Leila și Matei Frunză, bătrânul Manasse este foarte mâhnit, deoarece a aflat o veste îngrozitoare: Rașela, fata lui Calman a fugit cu băiatul lui Iordache Țîfnă, un subprefecțel creștin. Acesta vede în acest scenariu dezastrul suprem care zguduie din temelii întreaga ordine și liniște a vieții evreiești: „Chiar acum pe când mă închinam, mă tot gândeam, cu ce inimă se mai închină Calman, când știe pe fata lui între creștini. Să ferească Dumnezeu pe orice ovrei de așa nenorocire.”

Pentru Leila, căsătoria cu Matei Frunză, un creștin, nu constituie un fapt de răzvrătire împotriva familiei sau a rasei sale, deoarece consideră că legătura dintre ei nu aduce niciun prejudiciu celor din jur, iar copiii pe care îi va naște: „vor fi crescuți de mine, vor fi oameni, nu vor ști nici de ovrei, nici de creștini.” Dar atât Nisim, cât și Manasse au păreri opuse despre acest fapt. Nisim susține că, indiferent de buna creștere pe care o vor primi de la Leila, copiii acesteia, prin prisma educației și a societății, o vor renega, fiindu-le rușine de originea evreiască a mamei lor și considerând un fapt firesc să se comporte într-un mod respingător față de aceasta: „vor ști, Lelia, vor ști, asta se află repede. Și dacă vor fi bine învățați, și buni patrioți, le va fi rușine și de tine. Cunosc eu de ăștia! Scuipe pe barba tatei și pe mormântul mamei și se mai laudă de voinicie – au scuipe doar numai pe niște ovrei.”

Aceeași frică de a fi renegat o simte și Manasse atunci când merge să o viziteze pe Leila în casa lui Matei Frunză. Bătrânul îl roagă să o convingă pe Leila să-l mai vadă o singură dată și să-i transmită să nu-i fie rușine de faptul că el, bunicul ei, poartă barbă lungă evreiască: „se pare că ești un om bun în felul d-tale – te rog, fă-o pe Lea să înțeleagă că tot sânt bunicul ei, sânt om bătrân, n-am s-o mai duc mult, vroi s-o mai vadă o dată. Să nu-i fie rușine cu barba mea cea lungă evreiască. Am purtat-o cu cinste barba asta toată viața – până astăzi. Vroi s-o mai vadă o dată pe Lea, să nu-mi deie cu piciorul.” Această frică de a fi respins de creștini este

datorată unei culpe unice, aceea de a te naște evreu, culpă care nu poate fi nicicând iertată și care îi face pe ceilalți să nutrească sentimente intense de ură și să socotească evreul echivalent cu ticălosul suprem: „omoară un om, dacă ispășești păcatul, ți se iartă. Naște-te ovrei, și dacă ai fi îngerul lui Dumnezeu, nu, asta nu se iartă. Tu nu știi. Ai fost crescută în casă, păzită și ferită de săgețile otrăvite ale urii. Tu nu știi cum dor. Dar întrebă-mă pe mine, cercetează cenușa celor morți, citește pe fața celor vii, și când urlă vântul, pleacă-ți urechea, ascultă bine, și vei auzi gamete de ovrei.” Prin aceste cuvinte, bătrânul Manasse nu face decât să încerce să o avertizeze pe Leila de intensitatea sentimentelor negative pe care ceilalți le au față de evrei și să-i amintească cât de puține lucruri cunoaște despre interacțiunea dintre aceste două lumi care nu au cum să se unească, fiindcă sunt prea diferite, iar ceea ce le leagă este doar aversiunea celorlalți împotriva lor, cei care nu au făcut altceva decât să se nască evrei: „în ce lume era să intri? Cunoști tu lumea ceea, tu ovreică? În lumea ceea, tu ovreică? În lumea ceea duhul urii se coboară din cer și arde din pământ și scapără din ochii oamenilor.”

Chiar dacă au păreri similare în ceea ce privește felul în care ceilalți îi percep, Nisim, de dragul fiicei sale, cedează și este de acord ca ea să se căsătorească cu un creștin, lucru pe care Manasse e incapabil să îl facă, accentuând următorul aspect – disprețul și ura față de evrei va fi eternă și nu va putea să dispară niciodată la fel precum credința sa și a vechilor evrei: „vremea lui Dumnezeu nu s-a schimbat, nici ura oamenilor în contra noastră nu s-a schimbat. Dar văd că s-a schimbat ceva. Nisim, uită-te în ochii mei: spune-mi drept în fața lui Dumnezeu: tu dai consimțământul tău?”

Manasse nu reușește să înțeleagă comportamentul fiului său, iar această incapacitate de a găsi o soluție posibilă la această situație îi cauzează moartea, și implicit cu moartea fizică a acestuia urmează și dispariția lumii vechi evreiești.

Imaginea celuiilalt, și cu atât mai mult imaginea evreului, este percepută de societatea românească, așa cum accentuează și Andrei Oișteanu, prin raportarea la propria imagine, prin identificarea asemănărilor și a deosebirilor dintre cele două colectivități:

...când o colectivitate (confesională, etnică sau de altă natură) încearcă să definească identitatea unei colectivități diferite, ea se raportează inevitabil la coordonatele propriei sale identități, punând în evidență asemănările și, mai ales, deosebirile. Reciproca este la fel de adevărată: avem nevoie de „ei” pentru a ne defini mai bine pe „noi”. [Oișteanu 2004: 11]

Ronetti-Roman, în *Manasse*, nu face decât să construiască o evoluție a imaginii evreului, dintr-o perspectivă internă, o auto-imagine care se transformă de la o generație la alta prin îndepărtarea de tradiția evreiască și apropierea de obiceiurile societății-gazdă. Acel evreu vechi, cu perciuni și caftan, pentru care învățătura este sacră și respectarea regulilor din Talmud un mod de viață, nu mai există, așa cum afirmă Ronetti-Roman în eseul *Două măsuri*, deoarece acesta a fost înlocuit cu un evreu nou, dornic de a se integra în societatea în care trăiește.

Moartea lui Manasse este un simbol pentru moartea evreului vechi, care nu mai poate exista, iar folosirea ciocanului ca simbol pentru toate măsurile împovăraătoare luate împotriva evreilor trebuie să fie schimbat, fiindcă nici nicovala, folosită pentru a simboliza evreii, nu mai este aceeași: „nicovala s-a schimbat – ovreiu de astăzi nu mai este ovreiu de mai-nainte.” [Ronetti-Roman 1996: 70].

Ronetti-Roman prin prezentarea conflictelor dintre cele trei generații, ne prezintă evolutiv drumul anevoios prin care imaginea evreului devine din imaginea conservatorismului valorilor iudaice o imagine a evreului care adoptă cultura și tradițiile *celuilalt*, un evreu modern.

BIBLIOGRAFIE

- Călinescu 1982: G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982.
- Lovinescu 1989: E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, București, Editura Minerva, 1989.
- Manolescu 2008: Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
- Măciuca 1996: Constantin Măciucă, în *Ronetti-Roman, Manasse și alte scrieri*, București, Editura Hasefer, 1996.
- Mihail 1967: Jean Mihail, *Filmul românesc de altădată*, București, Editura Meridiane, 1967.
- Morar 2006: Ovidiu Morar, *Scriitori evrei din România*, București, Editura Ideea Europeană, 2006.
- Oișteanu 2004: Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română*, București, Editura Humanitas, 2004.
- Ronetti-Roman 1996: *Ronetti-Roman, Manasse și alte scrieri*, București, Editura Hasefer, 1996.
- Serafim 2013: Costel Serafim, „Personaje evreiești în dramaturgia românească. Bătălia pentru Manasse”, în volumul *Lumea evreiască în literatura română*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013.
- Volovici 1995: Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască”: Eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor ‘30*, București, Editura Humanitas, 1995.
- Volovici 2011: Leon Volovici, „Numele, pseudonimul și problema evreiască” în „Dilema veche”, nr. 375, 21-27 aprilie 2011, disponibil online: <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/numele-pseudonimul-si-problema-evreiasca>.

